

Відгук

офіційного опонента **Канішевської Любові Вікторівни**, доктора педагогічних наук, професора, заступника директора з науково-експериментальної роботи Інституту проблем виховання НАПН України на дисертаційне дослідження **Цихмейструк Оксани Миколаївни «Формування громадянської компетентності майбутнього вчителя початкової школи у процесі фахової підготовки»**, представленого на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки, галузь знань 01 – Освіта/Педагогіка

Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок з науковими програмами, планами, темами

Проблема формування громадянської компетентності в студентській молоді набуває ще більшої актуальності у зв'язку із ситуацією в країні, яка склалася внаслідок збройної та інформаційної агресії з боку російської федерації проти України.

Особливо актуальною є проблема формування громадянської компетентності майбутнього вчителя початкової школи, оскільки саме від педагогів-професіоналів залежить духовне відродження України.

Дисертантка підсилює актуальність обраної для дослідження теми визначеними суперечностями між: уявленнями про демократію в освіті та реальним впровадженням демократичних процесів у освіту; існуючою системою реалізації громадянської освіти та недостатньою розробленістю інструментів, педагогічних засобів, демократичних вправ для впровадження громадянської освіти у фахову підготовку майбутнього вчителя початкової школи.

Тему дисертаційної роботи Цихмейструк О. М. затверджено вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 11 від 18 квітня 2019 р.) та узгоджено в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології (протокол № 1 від 28 січня 2020 р.).

Дисертаційне дослідження виконувалося в Українському державному університеті імені Михайла Драгоманова відповідно до зведеного плану

науково-дослідної роботи в галузі освіти за темою «Психолого-педагогічні основи формування національно-культурної ідентичності дітей та студентської молоді України в умовах воєнно-політичних, соціально-економічних, інформаційно-технологічних викликів XXI століття» (номер державної реєстрації 0120U001013) та тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри початкового навчання та інноваційної педагогіки.

Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації.

Дисертанткою висвітлено сутність базових понять дослідження; проаналізовано стан досліджуваної проблеми в теорії та практиці професійної підготовки майбутніх вчителів початкової школи; визначено та обґрунтовано критерії, показники та схарактеризовано рівні сформованості громадянської компетентності майбутніх вчителів початкової школи у процесі фахової підготовки; теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено організаційно-педагогічну модель та педагогічні умови формування громадянської компетентності майбутніх вчителів початкової школи у процесі фахової підготовки.

Нові факти, одержані здобувачем.

Дисертанткою *уперше* спроектовано та експериментально перевірено ефективність організаційно-педагогічної моделі формування громадянської компетентності майбутніх вчителів початкової школи у процесі фахової підготовки, яка складається з наступних структурних компонентів: теоретичний модуль, що містить мету, завдання, принципи формування громадянської компетентності майбутніх вчителів початкової школи у процесі фахової підготовки; організаційний модуль: педагогічні умови, зміст (оновленні освітні компоненти, програма тренінгу), форми, методи та прийоми; результативний модуль: компоненти (аксіологічний, когнітивний, процесуальний), критерії (мотиваційно-ціннісний, інформаційно-когнітивний та діяльнісно-поведінковий), відповідні показники, рівні (високий, середній, низький) сформованості громадянської компетентності, результат підготовки: сформована громадянська компетентність вчителя початкової

школи; педагогічні умови формування громадянської компетентності у майбутніх вчителів початкової школи у процесі фахової підготовки (формування у майбутніх вчителів початкової школи громадянської ідентифікації як громадянина держави та громадянської свідомості в процесі пізнання теоретичних знань з громадянської освіти; формування у майбутніх вчителів початкової школи громадянської активності та громадянської позиції у процесі фахової підготовки; формування у майбутніх вчителів початкової школи громадянських якостей як інтегративної якості особистості в процесі суспільної діяльності в освітньому середовищі ЗВО; розвиток електронної демократії в ЗВО); визначено сутність та особливості процесу формування громадянської компетентності майбутнього вчителя початкової школи у процесі фахової підготовки та охарактеризовано компоненти (аксіологічний, когнітивний, процесуальний), критерії (мотиваційно-ціннісний, інформаційно-когнітивний та діяльнісно-поведінковий), показники, рівні (високий, середній, низький) її сформованості; *уточнено* сутність понять: «громадянська компетентність» в освітньому процесі, «громадянська компетентність особистості», «громадянська компетентність студентів», «громадянська компетентність майбутнього вчителя початкової школи»; *удосконалено* зміст, форми та методи формування громадянської компетентності майбутнього вчителя початкової школи у процесі фахової підготовки.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Сформульовані О. М. Цихмейструк наукові положення, висновки і пропозиції дисертаційного дослідження є аргументованими та змістовними.

Достовірність одержаних результатів підтверджується теоретико-методологічною обґрунтованістю вихідних положень дослідження, застосуванням наукових методів, апробацією та впровадженням результатів роботи під час підготовки бакалаврів та магістрів спеціальності «013 Початкова освіта».

Аналіз основних положень змісту дисертації свідчить про досягнення здобувачкою мети і розв'язання висунутих завдань.

Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, підтверджується широтою й різноманітністю опрацьованої джерельної бази (339 найменувань), 23 додатків на 125 сторінках, що обґрунтовує належний рівень опрацювання стану проблеми у контексті заявленого теоретико-методичного виховного підходу.

Зміст анотацій, поданих українською та англійською мовами, висвітлює основні положення змісту дисертації.

Кількість та обсяг опублікованих праць переконує в належній апробації та впровадженні основних положень дослідження.

Матеріали дисертації пройшли необхідну апробацію, обговорювалися на науково-практичних конференціях різного рівня.

Значення для науки і практики отриманих автором результатів.

Дисертація Цихмейструк Оксани Миколаївни містить нові, раніше не захищені положення, теоретичні та емпіричні результати дослідження, спрямовані на успішне розв'язання чотирьох наукових завдань. Отримані дисертанткою результати можна коротко схарактеризувати таким чином: уточнено сутність базових понять дослідження («громадянська компетентність» в освітньому процесі, «громадянська компетентність особистості», «громадянська компетентність студентів», «громадянська компетентність майбутнього вчителя початкової школи»); проаналізовано стан досліджуваної проблеми в теорії та практиці професійної підготовки майбутніх вчителів початкової школи; визначено й обґрунтовано критерії, показники та схарактеризовано рівні сформованості громадянської компетентності майбутніх вчителів початкової школи у процесі фахової підготовки; теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено організаційно-педагогічну модель та педагогічні умови формування громадянської компетентності майбутніх вчителів початкової школи у процесі фахової підготовки.

Надзвичайно корисним щодо формування громадянської компетентності майбутнього вчителя початкової школи у процесі фахової підготовки є розроблене дисертанткою науково-методичне забезпечення, що включає тренінг (модулі: «Особистість та соціум», «Демократія в освіті», «Освітня політика та громадянська діяльність», «Булінг, інклюзія, інтеграція громадянської освіти в початкову школу»); методичні рекомендації для викладачів щодо особливостей формування громадянської компетентності; навчально-методичні матеріали для проведення занять зі студентами з впровадження демократії в комунікації та в процес викладання математичних, природничих, суспільних дисциплін в системі вищої педагогічної освіти; комплекс засобів для впровадження громадянської освіти.

Матеріали дисертаційного дослідження впроваджено в освітній процес Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (довідка про впровадження результатів № 206 від 21.06.2023 р.), Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (довідка про впровадження № 150/04-а від 06.06.2023 р.), Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» (Слов'янськ) (довідка про впровадження № 03-10-530 від 25.09.2023 р.), Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка про впровадження № 1077 від 11.09.2023 р.), Львівського національного університету імені Івана Франка (довідка про впровадження №2443-11 від 25.09.2023 р.).

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

Матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані під час підготовки навчально-методичних посібників та підручників, розроблення освітніх курсів із розвитку громадянської освіти майбутніх вчителів початкової школи, у практичній роботі викладачів закладів вищої освіти, у яких здійснюється підготовка бакалаврів та магістрів спеціальності

«013 Початкова освіта», у психолого-педагогічних дослідженнях відповідної тематики.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність загалом.

У *вступі* обґрунтовано актуальність проблеми дослідження, представлено його методологічний апарат; схарактеризовано методи дослідно-експериментальної роботи та експериментальну базу дослідження, розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів; надано інформацію щодо впровадження та апробації результатів дослідження.

Наявна архітектоніка дослідження представлена його змістом, складеним з трьох розділів, кожний з яких є логічно сформульованим елементом теоретичного, організаційно-методичного і дослідно-експериментального рівнів наукової рефлексії, що дозволило теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити організаційно-педагогічні моделі та педагогічні умови формування громадянської компетентності майбутніх вчителів початкової школи у процесі фахової підготовки.

У *першому розділі* «Теоретичний аналіз проблеми формування громадянської компетентності особистості» – проведено історико-педагогічний аналіз проблеми виховання громадянськості особистості як морального імперативу демократичних цінностей суспільства; проаналізовано стан досліджуваної проблеми в теорії та практиці професійної підготовки майбутніх вчителів початкової школи; уточнено сутність та структури ключових понять дослідження; визначено й обґрунтовано критерії (мотиваційно-ціннісний, інформаційно-когнітивний, діяльнісно-поведінковий) та відповідні показники; схарактеризовано рівні (високий, середній, низький) сформованості громадянської компетентності майбутніх вчителів початкової школи; наведено тлумачення понять категоріального апарату відповідно до кожного критерію.

У *другому розділі* – «Організаційно-методичні засади формування громадянської компетентності майбутніх вчителів початкової школи у

процесі фахової підготовки» – висвітлено особливості формування громадянської компетентності майбутніх вчителів початкової школи у процесі фахової підготовки; схарактеризовано сучасний стан сформованості громадянської компетентності майбутніх вчителів початкової школи у процесі фахової підготовки.

З метою визначення рівнів сформованості громадянської компетентності майбутніх вчителів початкової школи дисертантка добирала відповідний діагностичний інструментарій. Так, з метою діагностики мотиваційно-ціннісного критерію було використано: методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча; анкету «Діагностика ціннісних орієнтацій у сфері патріотичної свідомості» І.Є. Кузьміної (адаптована автором); методику «The Multigroup Ethnic Identity Measure» (MEIM) (адаптована автором); методику «Civic Identity Status Scale» (CISS) (ціннісний компонент).

Діагностування рівнів сформованості громадянської компетентності майбутніх вчителів початкової школи за інформаційно-когнітивним критерієм відбувалося за допомогою: методики «Civic Identity Status Scale» (CISS) (когнітивний компонент); анкети «Моя позиція як суб'єкта суспільного життя» Г. Назаренко; авторської анкети «Розвиток громадянської компетентності».

З метою діагностики рівнів сформованості громадянської компетентності майбутніх вчителів початкової школи за діяльнісно-поведінковим критерієм було застосовано: методику «Civic Identity Status Scale» (CISS) (діяльнісний компонент); методику Empathy Quotient (EQ); анкету «Громадянська компетентність» В. Борисова; методику «Поведінка в конфліктних ситуаціях» К. Томаса; шкалу локусу контролю Дж. Роттера; тест «Правова та громадянська свідомість» Л. Ясюкової (адаптована автором).

У *третьому розділі* – «Організація та проведення експериментального дослідження» – висвітлено хід та методику проведення формувального етапу експерименту; динаміку сформованості громадянської компетентності майбутніх вчителів початкової школи у процесі фахової підготовки.

Дисертанткою обґрунтовано модель формування громадянської компетентності майбутнього вчителя початкової школи.

Теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови формування громадянської компетентності у майбутніх вчителів початкової школи: формування у майбутніх вчителів початкової школи громадянської ідентифікації як громадянина держави та громадянської свідомості в процесі пізнання теоретичних знань з громадянської освіти; формування у майбутніх вчителів початкової школи громадянської активності та громадянської позиції у процесі фахової підготовки; формування у майбутніх вчителів початкової школи громадянських якостей як інтегративної якості особистості в процесі суспільної діяльності в освітньому середовищі ЗВО; розвиток електронної демократії в ЗВО.

Окремим позитивом зазначимо, що статистичні результати підрозділу 3.2. візуалізовано із застосуванням графічного матеріалу, що не лише демонструє компетентне статистичне узагальнення отриманих кількісних показників, але й сприяє переконливості сприйняття результатів експериментального дослідження.

Отже, вважаємо, що вірогідність результатів дослідження забезпечується його методологією, коректно визначеним науковим інструментарієм, апробацією основних положень на міжнародних, всеукраїнських, звітних науково-практичних конференціях, кваліфіковано проведеним педагогічним експериментом, а також упровадженням одержаних результатів у чинну систему теорії і методики виховання.

Наукові результати, отримані О. М. Цихмейструк, базуються на ґрунтовному аналізі проблеми, використанні адекватних підходів до їх вирішення, опрацюванні значного матеріалу наукових джерел та методичних матеріалів, власній авторській науковій позиції.

Додатки переконливо ілюструють зміст ґрунтовного педагогічного експерименту щодо вирішення поставлених завдань дослідження на різних етапах експериментальної роботи.

Одержані Цихмейструк Оксаною Миколаївною результати мають беззаперечне значення для теорії і методики виховання молодших школярів. Теоретично обґрунтовані та експериментально перевірені організаційно-педагогічні моделі та педагогічні умови формування громадянської компетентності майбутніх вчителів початкової школи у процесі фахової підготовки мають педагогічний потенціал не лише у теорії і методиці виховання, а й у перепідготовці педагогів початкової школи.

Дисертаційна робота Цихмейструк О. М. є завершеним і цілісним дослідженням.

Повнота висвітлення основних результатів дисертації в опублікованих працях.

Основний зміст і результати дисертаційного дослідження висвітлено у 8 публікаціях, серед яких: 3 статті у наукових фахових виданнях України категорії «Б», 1 стаття – у закордонному науковому виданні міжнародної наукометричної бази Web of Science 1 стаття – у розділах колективної монографії, 3 статей, тез і матеріалів доповідей апробаційного характеру.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Загалом позитивно оцінюючи наукове і практичне значення одержаних дисертанткою результатів, висловимо деякі зауваження й побажання до змісту роботи:

1. Аналіз сучасного стану дослідження проблеми формування громадянської компетентності майбутнього вчителя початкової школи у процесі фахової підготовки достатній, проте, на наш погляд, бракує оцінних суджень здобувачки щодо визначення ключових понять дослідження.

2. На думку опонента, бажано було б під час експериментальної перевірки педагогічних умов більшу увагу приділити їхньому взаємозв'язку, чим ще раз підтвердити цілісність формування громадянської компетентності майбутніх вчителів початкової школи у процесі фахової підготовки.

3. Вважаємо, що у висновках до третього розділу доцільно було б описати шляхи реалізації кожної з педагогічних умов формування

громадянської компетентності майбутніх вчителів початкової школи у процесі фахової підготовки.

4. У підрозділі 3.2. представлено аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи з формування громадянської компетентності майбутніх вчителів початкової школи у процесі фахової підготовки, вірогідність яких доведено за допомогою методів математичної статистики. Проте потребує посилення аналітичної частини результатів контрольного етапу експерименту.

5. Дисертаційна робота містить окремі смислові некоректності, граматичні та технічні огріхи.

Однак висловлені зауваження та побажання не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації.

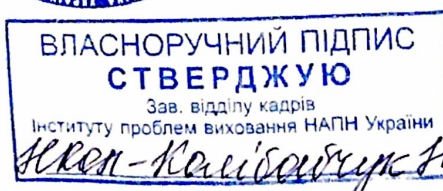
Дисертація «Формування громадянської компетентності майбутнього вчителя початкової школи у процесі фахової підготовки» є цілісним, логічним, завершеним і самостійним дослідженням, що за науковим рівнем, новизною поставлених задач, обґрунтованістю основних положень висновків відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 р. (zareestrovano в Міністерстві юстиції України від 03 лютого 2017 р. за № 155/30023) та пп. 9–18 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії» (затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167), а її автор Оксана Миколаївна Цихмейструк заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 – освітні, педагогічні науки

Офіційний опонент
 доктор педагогічних наук, професор,
 заступник директора з науково-
 експериментальної роботи
 Інституту проблем виховання
 НАПН України

Кан

Любов КАНІШЕВСЬКА

Канішевської Л.В.